

ПІДГОТОВКА ДО ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті на основі узагальнення наукової літератури та матеріалів практичної діяльності органів прокуратури виокремлено проблеми підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення. Виділено типові ситуації, які виникають у процесі підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення, окреслено їх основні завдання та способи їх вирішення.

Ключові слова: прокурор, підготовка державного обвинувачення, типова ситуація.

В статті на основі обобщення научной литературы и материалов практической деятельности органов выделены проблемы подготовки прокурора к поддержанию государственного обвинения. Выделены типичные ситуации, возникающие в процессе подготовки прокурора к поддержанию государственного обвинения, очерчены их основные задачи и способы их решения.

Ключевые слова: прокурор, подготовка государственного обвинения, типичная ситуация.

On the basis of summarizing the scientific literature and material practice of the prosecution singled out some problems of preparation of the State Attorney for prosecution. Highlight typical situations that arise in the preparation of the State Attorney for prosecution outlined their main tasks and their solutions.

Keywords: attorney, preparation of public prosecution, a typical situation.

Актуальність представленої статті зумовлюється тим, що складність злочинних технологій і розроблення складних схем протидії діяльності системи кримінального переслідування значно ускладнює діяльність органів прокуратури щодо реалізації їх обвинувальної функції. Більше того, в умовах чинності нового кримінального процесуального законодавства вся відповідальність за якість і своєчасність кримінального переслідування фактично покладена на прокурора. Така позиція прямо чи опосередковано закріплена в чинному законодавстві. Водночас аналіз практики роботи органів прокуратури свідчить, що кардинальна зміна функцій органів прокуратури під час досудового розслідування й судового розгляду значною мірою ускладнює реалізацію генеральних завдань органів прокуратури України. У рекомендації Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального судочинства зазначено: "Прокурори... гарантують застосування закону, коли його порушення веде до кримінальних санкцій, враховуючи як права особи, так і ефективність системи кримінального судочинства", тобто прокурор, з одного боку, повинен охороняти й захищати права особи, а з іншого - дбати про належну дієвість системи кримінального провадження [1]. Крім того, можна підтримати позицію вчених, які відзначають, що до 2013 року органи прокуратури вступили з оновленою нормативно-правовою базою, зокрема: був прийнятий і вступив у дію новий КПК України; внесено значну кількість змін до чинного © А.О. Іванов, 2014

Іванов А. О.
Закону України "Про прокуратуру"; видано нові галузеві накази Генеральним прокурором України щодо завдань прокурорського нагляду за додержанням законів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та досудового кримінального провадження, інші документи нормативного характеру, зокрема щодо порядку ведення Єдиного реєстру кримінальних правопорушень [2].

Метою статті є розробка типових ситуацій, які виникають у практичній діяльності державних обвинувачів, і відповідних моделей їх вирішення у зв'язку з перманентним розширенням повноважень, функцій і компетенції прокурора в кримінальному провадженні.

Як зазначалось, аналіз положень КПК України свідчить, що основний тягар відповідальності за результати кримінального переслідування покладений на органи прокуратури, які виступають координатором кримінального провадження на всіх стадіях. При цьому квінтесенцією їх діяльності залишається підтримання державного обвинувачення. Так, під час проведення анкетування працівники прокуратури відзначають, що на якість підготовки до підтримання державного обвинувачення впливає: зростання кількості кримінальних проваджень на одного працівника прокуратури; відсутність у багатьох прокуратурах практики щодо підтримання обвинувачення в суді прокурором, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; відсутність практики ознайомлення прокурора з оперативно-розшуковими справами; недостатність методик підготовки та підтримання державного обвинувачення в умовах чинності нового кримінального процесуального законодавства.

Такий стан справ вимагає підвищення ефективності підготовки до підтримки державного обвинувачення в суді, що, на нашу думку, потребує визначення організаційно-тактичних засад цієї діяльності та визначення основних напрямів участі в цій діяльності інших суб'єктів кримінального переслідування. Насамперед необхідно визначитись із особливостями методики цієї діяльності. Ми солідаризуємось з позицією Ю.І. Крючка, який відзначає, що під методикою підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення в суді необхідно розуміти основу на досягненнях науки і практики систему певних методичних правил, технічних прийомів і положень, спрямованих на оптимальні шляхи, способи реалізації методів пізнання конкретної кримінальної справи, шляхом її природного сприймання й формування запасу знань з метою з'ясування істини в справі [3].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що практичні працівники прокуратури основною формою підготовки до підтримання державного обвинувачення вважають вивчення матеріалів кримінальних проваджень (87,1%), що видається цілком обґрунтованим, адже без досконалого знання справи неможливо предметно брати участь у провадженні справи в суді. Водночас вивчення кримінальної справи теж має свою неоднозначну методику, залежно від обсягу й обставин справи та професіоналізму прокурора. Аналітичний огляд наукових

джерел свідчить, що на сьогодні пропонуються такі типові методики вивчення матеріалів кримінального провадження:

- ознайомлення зі справою в тій послідовності, в якій вона була оформлена. При цьому державний обвинувач іде тим шляхом, який пройшов слідчий. Недолік цього методу полягає в тому, що прокурор потрапляє під вплив версії слідчого, не знаючи формули обвинувачення;

- ознайомлення з обвинувальним актом, а потім з іншими матеріалами кримінального провадження в послідовності, оформленій слідчим. Недолік цього методу полягає в тому, що прокурор психологічно може готуватись до добору доказів, які будуть підтверджувати версію обвинувачення, викладену слідчим;

- ознайомлення зі справою після попереднього розгляду справи суддею. Недоліком цього методу є те, що на позицію прокурора може вплинути позиція суду, зменшуючи його ініціативність у судовому провадженні [4].

Зважаючи на те, що в умовах чинності нового КПК України методика підготовки до підтримання державного обвинувачення досліджена недостатньо, вважаємо за доцільне виокремити окремі чинники, які мають бути враховані під час підготовки до підтримання державного обвинувачення:

- особливості кримінально-правової конструкції складу злочину (особливого значення таке положення набуває під час підготовки до підтримання державного обвинувачення щодо злочинів економічної спрямованості, оскільки це вимагає знання як специфіки відповідної сфери бізнесу чи виробництва, так і галузевого законодавства);

- наявність спеціального суб'єкта (зважаючи на особливості спеціального правового статусу, окремі суб'єкти мають значніші важелі для тиску на суб'єктів кримінального провадження та затягування процесу);

- особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях;

- специфіка судових експертиз, які призначаються в ході досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень;

- одночасне застосування кількох засобів забезпечення кримінального провадження (наприклад, домашнього арешту як запобіжного заходу та відсторонення від посади);

- відсутність єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України;

- особливості структурної побудови злочинного угруповання та чи всі його активні учасники й лідери притягуються до кримінальної відповідальності (у провадженні щодо злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями);

- необхідність проведення окремих оперативно-тактичних операцій під час судового провадження (наприклад, внутрішньокамерної розробки заарештованих);

- надійність свідків обвинувачення;

- чи застосовуються заходи забезпечення безпеки щодо окремих учасників кримінального провадження тощо.

Крім того, вивчення матеріалів практики свідчить, що під час підготовки прокурора до державного обвинувачення виникають типові ситуації, згідно з якими й відбувається формування обвинувальної позиції

прокурора. Загалом щодо формування обвинувальної позиції прокурора в кримінальному провадженні необхідно виділити декілька етапів: складання та/чи затвердження обвинувального акта й формування кінцевої обвинувальної позиції; зміна обвинувальної позиції під час судового розгляду залежно від конкретних судових ситуацій; формування обвинувальної позиції під час розгляду проваджень в апеляційній і касаційній інстанціях.

Повертаючись до типових ситуацій, які виникають під час підготовки до підтримання державного обвинувачення, вважаємо слушним здійснити їх диференціацію. Так, на нашу думку, усі такі ситуації можуть бути поділені на: прості та складні.

Проста типова ситуація характеризується: наявністю ґрунтовної доказової бази, зібраної під час досудового розслідування; визнанням вини обвинуваченим; відсутністю протидії з боку злочинного середовища. У такій ситуації вирішенню підлягають такі завдання: оптимальне представлення обвинувальних доказів під час судового розгляду; використання наявних процесуальних можливостей для скорочення строків судового розгляду; забезпечення призначення обвинуваченому належного виду й розміру кримінального покарання. Вирішення таких завдань здійснюється за допомогою:

- складання плану представлення обвинувальних доказів (черговість допиту свідків і потерпілих у судовому засіданні, подання та дослідження речових доказів і документів, дослідження висновку експерта й допиту експерта (експертів));

- підготовка клопотань щодо: виклику певних осіб до суду та їх допиту; витребування певних речей чи документів; обрання, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження;

- аналіз правових підстав і фактичної можливості укладення угоди;

- аналіз можливості застосування "скороченого судового слідства".

Більш проблемними у вирішенні є складні типові ситуації, які також можуть бути диференційовані.

Ситуація перша - отримання інформації про можливість зміни показань ключовими свідками обвинувачення. Виникнення такої ситуації вимагає вирішення кола типових завдань:

- ґрунтовний аналіз переліку свідків обвинувачення та визначення осіб, які можуть змінити або відмовитись від показань, наданих під час досудового розслідування, у суді;

- визначення мотивів зміни або відмови від дачі показань у суді;

- забезпечення дачі показань, наданих під час досудового розслідування, у судовому засіданні;

- вивчення можливості та необхідності забезпечення безпеки свідків обвинувачення.

З метою вирішення наведених завдань прокурору необхідно:

- провести особисті бесіди зі свідками обвинувачення й встановити їх готовність (зокрема й психологічну до дачі показань у суді);

- за допомогою працівників оперативних підрозділів визначити мотиви відмови від дачі показань або їх зміни (встановлення й документування фактів тиску, підкупу свідків тощо);

- надати доручення оперативним підрозділам щодо нейтралізації дії виявлених чинників;

- вжити процесуальних заходів щодо нейтралізації виявлених чинників (розпочати кримінальне провадження за фактом злочинів проти правосуддя тощо);

- за потреби вжити заходів із забезпечення безпеки свідків обвинувачення, членів їх сімей і близьких родичів.

Ситуація друга - отримання інформації, яка свідчить про необхідність перекваліфікації дій обвинуваченого чи висунення додаткового обвинувачення в суді.

У межах такої ситуації вирішенню підлягають такі завдання:

- критична оцінка отриманої інформації (повнота та конвергентність інформації, надійність джерела);

- визначення обсягу зміни обвинувачення або норм КК України, за якими планується висунення додаткового обвинувачення;

- розроблення моделі доказового забезпечення зміни чи висунення додаткового обвинувачення;

- прогнозування поведінки сторони захисту в разі зміни чи висунення додаткового обвинувачення;

- визначення необхідності початку досудового розслідування за фактами вчинення раніше невідомих злочинів обвинуваченим.

Для вирішення наведених типових завдань прокурору необхідно:

- надати доручення щодо перевірки отриманої інформації за допомогою оперативно-розшукових заходів, агентурних можливостей і з використанням інформаційно-аналітичних масивів оперативного призначення;

- надати доручення щодо перевірки надійності джерела надходження інформації за допомогою агентурних можливостей чи установчих заходів;

- повторно проаналізувати матеріали кримінального провадження та оперативно-розшукових справ з метою визначення конвергентності отриманої інформації;

- забезпечити попереднє документування фактичних даних, які підтверджують чи спростовують отриману інформацію за допомогою оперативних підрозділів.

Ситуація третя - наявність інформації щодо реальної можливості дискредитації обвинувальних доказів стороною захисту. Наведена типова ситуація передбачає вирішення таких завдань:

- критичний аналіз і оцінка слабких позицій у доказовій базі обвинувачення;

- визначення типової моделі дискредитації обвинувальних доказів з боку захисту;

- розроблення системи заходів, спрямованих на збереження сили доказової бази;

- визначення законності дій захисту з дискретизації доказової бази обвинувачення;

- розроблення моделі посилення доказової бази й тактичних позицій прокурора під час судового розгляду.

З метою вирішення наведеної ситуації прокурор:

- повторно аналізує матеріали кримінального провадження та оперативно-розшукової справи, критично оцінюючи доказову базу за участю слідчого й працівників оперативних підрозділів, які здійснюють роботу за оперативно-розшуковою справою відповідної категорії;

- складає алгоритм дій сторони захисту з дискредитації доказової бази обвинувачення й визначає в ньому слабкі сторони;

- вживає заходів щодо негласного захисту доказів і збирання додаткової інформації щодо фактичних обставин вчинення злочину (отримана інформація

використовується для посилення тактичних позицій прокурора);

- надає доручення працівникам оперативних підрозділів з виявлення незаконної діяльності сторони захисту та в разі виявлення таких фактів вживає відповідних заходів реагування;

- складає додатковий список осіб, яких необхідно викликати й допитати в судовому засіданні, а також розробляє модель допиту кожного з них;

- готує клопотання щодо проведення додаткової або повторної експертизи, допиту експерта.

Підсумовуючи, необхідно акцентувати увагу на тому, що: по-перше, прийняття нового КПК України кардинально змінило сутнісну характеристику обвинувальної функції прокурора в кримінальному провадженні; по-друге, нова правова регламентація порядку підтримання державного обвинувачення потребує розроблення нових методик та організаційно-тактичних засад цієї діяльності; по-третє, виділення типових ситуацій дозволить типізувати алгоритми підготовки державного обвинувача до підтримання державного обвинувачення; по-четверте, розроблення потребують напрями участі інших учасників кримінального провадження в підготовці державного обвинувачення залежно від конкретних типових ситуацій.

Література

1. Назаров В.В. Особливості діяльності органів прокуратури щодо захисту прав громадян у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Держава та регіони: наук.-виробн. журнал. Серія: Право. - 2009. - № 3. - С. 98-105

2. Іскендеров Е.Ф. Правозахисна діяльність органів прокуратури : монографія / Е.Ф. Іскендеров. - Одеса: Фенікс, 2013. - 244 с.

3. Крючко Ю.І. Проблеми підтримання державного обвинувачення у справах про навмисні вбивства: дис... канд. юрид. наук. - Харків, 1999.

4. Крючко Ю.И. Поддержание государственного обвинения по делам об умышленных убийствах. - Учебное пособие. - Харьков, 1999.

Іванов А.О.

*здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 28.09.2014*